

*Όνειρα σε διάταξη μάχης και όνειρα σε μαρασμό.
Alain Bihr, “Du grand soir” à “l’alternative”
Le mouvement ouvrier européen en crise”,
Les Editions Ouvrières, Paris, 1991*

Η παρούσα κρίση των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών σχηματισμών - κρίση του φορντικού προτύπου κοινωνικής ρύθμισης - και οι στρατηγικές κοινωνικού εκσυγχρονισμού που εκτυλίσσονται από τα μέσα της δεκαετίας του '70, θέτουν το εργατικό κίνημα απέναντι σε ένα πολιτικό, στρατηγικό και οργανωτικό δίλημμα χωρίς προηγούμενο.

Πράγματι, ο εκπαιθερχητικός ρόλος της κρίσης και η καπιταλιστική (νεο)φιλελεύθερη αναδιάρθρωση του συνόλου της κοινωνικής βάσης του φορντικού καθεστώτος συσώρευσης, θέτουν την προ(σ)κλήση στο εργατικό κίνημα να “αλλάξει το δέρμα του”, ειδικά να εξαφανιστεί. Σ' αυτή τη στιγμή της κρίσης των αναφορών, του προσχεδίου και του προγράμματος του εργατικού κινήματος (συγκυρία που επικυρώνει μια πραγματική “εν απalότητι” αντεπανάσταση που άλλαξε αισθητά το συσχετισμό ταξικών δυνάμεων που επικρατούσε στις αρχές της δεκαετίας του '70), είναι επείγον να δούμε αν η κατάρρευση των θεσμικών μορφών πάλης σημαίνει τον επικήδειο της συγκρουσιακότητας που διαμόρφωσε το πρόσωπο της ύστερης νεωτερικότητας (modernité avancée) ή αν δεν σηματοδοτεί παρά το τέλος ενός ιστορικού κύκλου του κινήματος κοινωνικής και ταξικής απελευθέρωσης.

1. Το σοσιαλ-δημοκρατικό πρότυπο του εργατικού κινήματος.

Το βιβλίο του Alain Bihr κάνει τον απολογισμό της κρίσιμης φάσης στην οποία βρίσκεται εγκλωβισμένο το εργατικό κίνημα, επιμένοντας ταυτόχρονα πάνω στις στρατηγικές και οργανωτικές προσπάθειες που θα του επιτρέψουν να χαράξει “τους δρόμους της ανανέωσης”. Η κεντρική θέση του κειμένου είναι ότι οι σύγχρονοι μετασχηματισμοί του καπιταλισμού (στους οποίους το εργατικό κίνημα συμμετέχει σημαντικά, όντας καθοριστικά εμποτισμένο από την πολιτική κουλτούρα του “φορντικού συμβιβασμού”) και το αποσταθεροποιητικό αποτέλεσμα των “μοιραίων στρατηγικών” του καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού, σηματοδούν την οριστική ιστορική εξάντληση μιας ολόκληρης παράδοσης εργατικής αντίστασης ενάντια στη διεύθυνση της κοινωνίας από το Κεφάλαιο. Ο Alain Bihr ονομάζει αυτή την πολιτική, ιδεολογική και οργανωτική κληρονομιά σοσιαλδημο-

κρατικό πρότυπο του εργατικού κινήματος.

Η έκφραση αυτή σκιαγραφεί το σύνολο των οργανωτικών, θεσμικών και ιδεολογικών μορφών που συγκεκριμενοποιούν το απελευθερωτικό προσχέδιο (project) της ταξικής πάλης του προλεταριάτου κατά ένα ειδικό ιστορικό τρόπο: όπως το εξηγεί ο Α. Bihr, το εν λόγω πρότυπο εμφανίζεται “στο εσωτερικό των δυτικών καπιταλιστικών σχηματισμών (βασικά των ευρωπαϊκών) σε μια εποχή (στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και στο διάστημα πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο) όπου το σύνολο του εργατικού κινήματος θα αρχίσει σιγά σιγά να ηγεμονεύεται από εκείνες τις πολιτικές δυνάμεις που αναγνωρίζονται κάτω από την ονομασία της σοσιαλδημοκρατίας, παρά τις διαφοροποιήσεις και τις συχνά σκληρές συγκρούσεις τους” (σ.23). Η πρωτοτυπία αυτού του μοντέλου έγκειται στο περίεργο “προσχέδιο πάλης” που προτείνει στο προλεταριάτο “να απελευθερωθεί από τον καπιταλισμό διαμέσου του κράτους απελευθερώνοντας το κράτος από τον καπιταλισμό”, μ’ άλλα λόγια, συνοψίζεται στο γεγονός ότι παρουσιάζει παντού και πάντα το κράτος σαν “αναγκαστική και αναπόδραστη όδευση για την απελευθέρωση του προλεταριάτου”, (σ. 24). Οι προοπτικές κοινωνικής απελευθέρωσης διαμέσου του κράτους (“σοσιαλιστικού” ή “κοινωνικού κράτους” αδιάκριτα) οδηγούν στην *κρατικοποίηση* των ταξικών πρακτικών και οραμάτων (της Αρχής-Ελπίδα, για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του E. Bloch).

Οι δύο βασικές παραλλαγές αυτού του προτύπου που ο συγγραφέας διακρίνει (μεταρρυθμιστική παραλλαγή, δηλαδή σοσιαλδημοκρατική με την τρέχουσα έννοια του όρου και επαναστατική, της οποίας ο μπολσεβικισμός αποτέλεσε την εμβληματική φιγούρα) έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό τον *φетиχισμό του Κράτους*, και αυτό παρά “τις διαφορές τονισμού που ο εν λόγω φетиχισμός εκλαμβάνει από τη μια παραλλαγή στην άλλη” (σ. 26). Αυτός ο *εγγενής κρατικισμός* συνεπάγεται μια ολόκληρη σειρά αποτελεσμάτων σε ό,τι αφορά τα οργανωτικά χαρακτηριστικά του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου: υπέρτονισμός της πολιτικής οργάνωσης που εποίκοδομείται ως Αντι-κράτος (ή που “καταπίνεται” από τους μηχανισμούς του αστικού κράτους), αποσύνδεση ανάμεσα στα άμεσα και μακροπρόθεσμα ιστορικά συμφέροντα του προλεταριάτου, τομή ανάμεσα στη συνδικαλιστική και την πολιτική συνείδηση, την αυθόρμητη και τη σοσιαλιστική συνείδηση, τομή που μεταφράζει την αδυνατότητα “μετουσίωσης της μιας στην άλλη (έκφραση του Kautsky που ο ίδιος ο Lénine χρησιμοποιεί καθ’ ολοκληρίαν)” (σ. 27): Με μία λέξη, αυτό το πρότυπο προώθησε -με αισθητές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των δύο παραλλαγών-, τα μεγάλα ιδεολογικά θέματα της κλασικής ηλικίας του καπιταλισμού (“μύθος” του ιστορικού αντικειμενισμού, “μύθος” της προόδου, “μύθος” της επανάστασης, “μύθος” του κόμματος κ.λπ). Έτσι, και για τις δύο παραλλαγές, το τρίπτυχο οικονομισμός -κρατικισμός- προοδευτισμός λειτούργησε ως κοινό ιδεολογικό απόθεμα αναφοράς, με συνέπειες που δε χρειάζεται να εξηγήσουμε.

Το κυριαρχούμενο *underground* ρεύμα του εργατικού κινήματος δεν είναι άλλο από τον *επαναστατικό συνδικαλισμό*. Ο τελευταίος, ιστορική εναλλακτική λύση ταξικού “προσχεδίου πάλης ενάντια στο σοσιαλ-δημο-κρατικό πρότυπο”, αρνήθηκε κάθε προσφυγή στο κράτος ως μέσο πραγματοποίησης της προλεταριακής πολιτικής ριζοσπαστικότητας μιας κοινωνίας χωρίς ταξική κυριαρχία. Αυτή η θέση άρνησης δεν μπορούσε παρά να εμφανιστεί στο στρατηγικό, ιδεολογικό και οργανωτικό επίπεδο παράγοντας “κατάλληλα αποτελέσματα” (effects pertinents). Όπως το επισημαίνει ο Α. Bihl “η ριζική διαφορά ανάμεσα στον επαναστατικό συνδικαλισμό και τον σοσιαλδημοκρατικό συνδικαλισμό αφορούσε στην πραγματικότητα το εξής ουσιαστικό σημείο: τη στρατηγική, οργανωτική και πολιτιστική αυτονομία των συνδικάτων που αναγνωριζόταν από τον πρώτο και αρνιόταν από τον δεύτερο -ο οποίος ανήγαγε οριστικά τα συνδικάτα στη λειτουργία του “μάντα μεταβίβασης” του κόμματος, σύμφωνα με τη γνωστή έκφραση του Λένινε, αλλά που η πριν από το 1914 σοσιαλδημοκρατία έχει κατορθώσει ήδη να θέσει σε εφαρμογή” (σ.33).

Αν η κρατική “επίλυση” των αντιθέσεων του καπιταλισμού περιθωριοποίησε το ρεύμα του επαναστατικού συνδικαλισμού (και αντίστοιχα, αν η γονιμότητα του φετιχισμού του Κράτους μπόρεσε να αναχαιτίσει τη διεκδίκηση της αυτονομίας και την άρνηση κάθε “υποκαταστατισμού” (substitutionnisme), το τέλος της Φορντικής “εκεχειρίας” επαναθέτει στην ημερήσια διάταξη το πρόβλημα της άμεσης δράσης του προλεταριάτου και των πρακτικών εργατικής αυτοοργάνωσης.

2. Εργατικό Κίνημα και ο Φορντικός Κοινωνικός Χώρος.

Ο όρος “Φορντικός συμβιβασμός” δεν πρέπει να νοηθεί υπό την έννοια “ενός συμβολαιακού προτύπου ανάμεσα σε δύο άτομα, έτσι όπως κωδικοποιείται από το ιδιωτικό δίκαιο” (σ. 40). Αυτός ο “συμβιβασμός” είναι το αποτέλεσμα μιας κατά το μείζον μέρος τυφλής συγκρουσιακότητας, που υπερβαίνει κάθε φορά τους ίδιους τους ταξικούς πρωταγωνιστές, τη στρατηγική τους θέληση και τις βεβαιότητες. Μ’ άλλα λόγια, αυτός ο συμβιβασμός επικύρωσε “έναν ορισμένο συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στις δύο τάξεις, σημείο άφιξης σκληρών αγώνων, των οποίων η κατάληξη ήταν μακρόπνοα αβέβαιη: δεν ήταν δηλαδή το αποτέλεσμα συναλλαγών και διαβουλεύσεων γύρω από ένα καθαρό διακύβευμα” (σ.40).

Έτσι ο “Φορντικός συμβιβασμός” δεν μεταφράζει μία ανάπαυλα αγώνων, ούτε μία απόσυρση του προλεταριάτου από το πεδίο των ταξικών συγκρούσεων. Παρ’ όλ’ αυτά, οι αγώνες αυτοί ενσωματώθηκαν πλατιά στο θεσμικό παιγνίδι της Φορντικής ρύθμισης και ιδιαίτερα έθρεψαν τους μηχανισμούς αναπαραγωγής της μισθωτικής Φορντικής σχέσης. Στην ουσία, ο στόχος να συνοδευτούν τα κέρδη της παραγωγικότητας (gains de productivite) με μια αναλογική αύξηση των μισθών, αποτέλεσε την κυριότερη μακροοικονομική προϋπόθεση της μαζικής κατανάλωσης. Σ’ αυτό το σημείο χρειάζεται να τονιστεί ότι δεν είναι η άνοδος του βιοτικού επιπέδου που οδηγεί κατά αυτόματο τρόπο στην κοινωνική

ενσωμάτωση. Αυτό που βρίσκεται στη ρίζα της μεταμόρφωσης του σοσιαλδημοκρατικού εργατικού κινήματος (με το νόημα που ο Α. Bihl του δίνει) σε “διαμεσολαβητική δομή της κυριαρχίας (*commandement*) του κεφαλαίου επί του προλεταριάτου” (σ. 50), είναι το διαζύγιο ανάμεσα στα άμεσα συμφέροντα και στο ιστορικό προσχέδιο ταξικής αυτονομίας, μ’ άλλα λόγια η *αποπολιτικοποίηση* των σχέσεων ανάμεσα στο “οικονομικό” και το “πολιτικό στοιχείο”. Σ’ αυτές τις συνθήκες, η νομιμοποίηση του κρατικισμού ήταν η άλλη όψη της “αποτελεσματικότητας” της διεκδικητικής δράσης: “η άσκηση της κρατικής εξουσίας δεν μπορούσε παρά να εμφανίζεται στους διάφορους πρωταγωνιστές του Φορντικού συμβιβασμού ως το προνομιούχο μέσο για να την επηρεάσουν στην κατεύθυνση των ιδίων συμφερόντων τους” (σ. 51). Από εδώ προκύπτει η εργαλειοποίηση της συνδικαλιστικής δραστηριότητας (συγκεντροποίηση των οργανωτικών δομών και των διαδικασιών λήψης των αποφάσεων, αρχή της αντιπροσώπευσης και επαγγελματοποίηση, πρακτικά χωρίς δυνατότητα ελέγχου από τη βάση, περιθωριοποίηση των μορφών άμεσης δημοκρατίας και συνακόλουθος διαχωρισμός βάσης/κορυφής, κ.λπ), η γραφειοκρατικοποίηση και η “κρατικοποίηση” ενός μεγάλου τμήματος των πολιτικών και συνδικαλιστικών “υπευθύνων” του εργατικού κινήματος, μ’ άλλα λόγια ο “εκφυλισμός των πρακτικών του συμβιβασμού σε ανοικτή υπαναχώρηση (*compromission*)”.

3. Μορφές και διακυβεύματα της κρίσης του Φορντικού Κοινωνικού Πεδίου.

Το βασικό σημείο που η ανάλυση του Alain Bihl στοχεύει να αναδείξει, είναι η άρθρωση ανάμεσα στην κρίση του πεδίου Φορντικής ρύθμισης και στην κρίση του εργατικού κινήματος, η σύζευξη ανάμεσα στη ρήξη του “Φορντικού συμβιβασμού” και την εξάντληση του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου.

Στην ουσία, οι κοινωνικές μεταβολές του σύγχρονου ανεπτυγμένου καπιταλισμού επισφραγίζουν από τη μια μεριά την εξάντληση της δυναμικής του Φορντισμού και από την άλλη το κομμάτιασμα του προλεταριάτου που προκύπτει από τους τρέχοντες μετασχηματισμούς της μισθωτής σχέσης, μετασχηματισμούς που οξύνονται από τις διαδικασίες διεθνοποίησης του κεφαλαίου.

1ο Η εξάντληση του Φορντισμού -που παίρνει διακριβώσιμες μορφές από το τέλος της δεκαετίας του ‘60 - παράγεται ως το συνδυασμένο αποτέλεσμα της δράσης τεσσάρων παραγόντων: επιβράδυνση των κερδών παραγωγικότητας (*gains de productivité*), ύψωση της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, κορεσμός της καταναλωτικής κοινωνικής νόρμας του Φορντισμού και ανάπτυξη της μη-παραγωγικής εργασίας. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε σ’ αυτό το σημείο ότι αυτή η εξάντληση δεν είναι ούτε το αυτόματο αποτέλεσμα της τεχνικο-οργανωτικής κρίσης του “Scientific management” - έτσι όπως αναπροσαρμόστηκε και διορθώθηκε από το Φορντικό Γραφείο Μεθόδων -, ούτε η “ηχώ” της εμφάνισης (των) νέων πληροφοριακών παραγωγικών τεχνολογιών. Οι εργατικοί αγώνες, ιδιαίτερα η εξέγερση των ειδικευμένων εργατών (*ouvriers spécialisés*), προκάλεσαν ένα αποδιοργανωτικό αποτέλεσμα, καθιστώντας εύθραυστη τη γύρω από το

Φορντικό σύστημα συσσώρευση.

2ο Οι εν εξελίξει μετασχηματισμοί της μισθωτής σχέσης σε συνθήκες κρίσης και η αυξανόμενη διεθνοποίηση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας προξενούν μια διαδικασία διασκορπισμού (*éclatement*) του προλεταριάτου και κατά κύριο λόγο: μια τμηματοποίηση της αγοράς εργασίας και μια κανονικοποιημένη διαστρωμάτωση (*stratification posée*) της οργανικής ταξικής σύνθεσης. Συγκεκριμένα, γύρω από τον “σκληρό πυρήνα” των ειδικευμένων, σταθερών και σχετικά υψηλά αμειβομένων εργατών, διατάσσεται η μεγάλη κυμαινόμενη μάζα των περιφερειακών εργατών, που αμείβονται άσχημα, όντας προσωρινοί ή απειλούμενοι να χρησιμοποιηθούν ως εξιλαστήρια θύματα στο βωμό του εξορθολογιστικού εκσυγχρονισμού. Τέλος, *last but not least*, καθλωμένη και καταδικασμένη στη σιωπή, βυθισμένη σε μια αποπνικτική κοινωνική και προσωπική εμπειρία, η αυξανόμενη φάλαγγα των “αποβλημένων”: άνεργοι μακράς διάρκειας, αποκλεισμένοι των βιομηχανικών αναδιαρθρώσεων ή του εξορθολογισμού του “τριτογενή τομέα”, νέοι σε αναζήτηση εργασίας με αποτυχημένη σχολική φοίτηση, των οποίων οι βαθμός αποκλεισμού μετριέται σε ευθεία αναλογία με τη δυσκολία τους να *συγκροτήσουν την εργατική τους δύναμη σε εμπόρευμα*.

Την υλική βάση αυτού του τεμαχισμού αποτελούν οι στρατηγικές της καπιταλιστικής ευκαμψίας/κινητικότητας που σε τελική ανάλυση αποσταθεροποιούν την *κεντρικότητα* της μεγάλης Φορντικής βιομηχανίας. Η υπέρβαση της Φορντικής μορφής του εργοστασίου (διάχυση του εργοστασίου στο κοινωνικό σώμα διαμέσου της αποσυγκέντρωσης της πυραμίδας λήψης αποφάσεων, σμίκρυνση (*miniaturisation*) των βασικών παραγωγικών μονάδων και διασύνδεσή τους στο εσωτερικό ενός κυκλώματος όπου ανταλλάσσονται παραγωγικές και πληροφοριακές ροές κ.λπ) η απόσπαση προς τα έξω (*externalisation*) ενός μεγάλου τμήματος των παραγωγικών και διαχειριστικών λειτουργιών της κεντρικής επιχείρησης - σε επιχειρήσεις - δορυφόρους (χορήγηση καθηκόντων με μορφή υπο-εργολαβίας, προσφυγή σε “περιθωριακές μορφές” εργασίας κ.λπ)-, επαναορίζουν τις κοινωνικές μορφές ύπαρξης του προλεταριάτου και αναδιαμορφώνουν την ίδια τη φύση της εργατικής εμπειρίας.

Στα παραπάνω προστίθενται ακόμα οι μετασχηματισμοί των πλαισίων της ταξικής κοινωνικότητας (*socialité*) που χαρακτηρίζει τη Φορντική περίοδο: ετερογενοποίηση της συνδεόμενης με τη δραστηριότητα της μισθωτής εργασίας άμεσης εμπειρίας, κρίση της εργασίας ως πεδίο προσωπικής αναγνώρισης/ταύτισης, ατομικιστική αναδίπλωση ως αντανάκλαστικό άμυνας απέναντι στην οξυτήτα της κρίσης και οπισθοχώρηση της παλιάς αλληλεγγύης της γειτονιάς, της συνοικίας, της ομάδας εργασίας κ.λπ, αμυντική παρεκτροπή της ταξικής πάλης σε πάλη για ταξινόμηση (*lutte pour le classement*), καταφυγή στην κατανάλωση ως τελευταίο πρόχωμα αυτοεπιβεβαίωσης, ανομία των κοινωνικών συμφερόντων και έκρηξη της βίας σαν έσχατο βάρθρο επιβίωσης (αλλά και υπενθύμισης ότι το παιγνίδι της “Ελεύθερης αγοράς” καταδικάζει σε αργό θάνατο το “εγώ” των

εκτοπισμένων από τη μεγάλη γιορτή της καπιταλιστικής κοινωνίας του θεάματος) κ.λπ. Όλες αυτές οι μεταβολές παράγουν “ένα πραγματικό έργο υπονόμησης του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου του εργατικού κινήματος” (σ. 105). Επιπλέον, η οικο-καταστροφική διάσταση του καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού επιδεινώνει τα στρατηγικά και προσχεδιακά (projectuelles) αδιέξοδα ενός εργατικού κινήματος, του οποίου ο “αυθόρμητος παραγωγικισμός” δεν ήταν το μικρότερο των ελαττωμάτων του.

Σε ότι αφορά το τελευταίο σημείο, η εμφάνιση των νέων κοινωνικών κινήματων που “καταχωρούν στο ενεργητικό τους ότι τράβηξαν την προσοχή στην επέκταση του πεδίου και την εμβάθυνση του διακυβεύματος της ταξικής πάλης” υπογραμμίζει τις “ριζικές ανεπάρκειες του ηγεμονομένου από το σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο εργατικού κινήματος” (σ. 157-158). Αλλά, ελλείψει βιώσιμων διαμεσολαβήσεων (mediations) ανάμεσα στα ίδια τα “νέα κοινωνικά κινήματα”, όπως και σε ό,τι αφορά τις σχέσεις τους με ένα ανανεωμένο εργατικό κίνημα, τα κινήματα αυτά κινδυνεύουν να εγκλωβιστούν στην ιδιαιτερότητα της πολιτικής τους κουλτούρας, χωρίς δυνατότητα να θέτουν διηνεκώς υπό αίρεση τα διαλυτικά αποτελέσματα της καπιταλιστικής κοινωνικοποίησης.

4. *Εναλλακτική Λύση ή Εναλλαγή;*

Σ’ αυτές τις συνθήκες, ποιές είναι οι ακολουθητέες γραμμές αντίστασης και ποιο το προσχέδιο που επείγεται να (ανα)κατασκευάσουμε από τη μια μεριά για να αναχαιτίσουμε τις νεοκαπιταλιστικές στρατηγικές (και ακόμη περισσότερο, για να ανοίξουμε τη δίοδο της ρήξης με τον καπιταλισμό, να θέσουμε συνεπώς την “επικαιρότητα του Κουμμουνιστικού Προσχεδίου” ως πείγον ιστορικό καθήκον) και από την άλλη, να εμποδίσουμε να γεμίσει το στρατηγικό κενό που χαρακτηρίζει - ανάμεσα στ’ άλλα - την κρίση του εργατικού κινήματος σε όφελος ενός “ελάχιστου προγράμματος” σοσιαλδημοκρατικής έμπνευσης και κατεύθυνσης;

Σ’ αυτό το ερώτημα ο Alain Bihl υποστηρίζει τη θέση της αναγκαιότητας “να καταστήσουμε επίκαιρο το κομμουνιστικό προσχέδιο αξιοποιώντας την πείρα των περασμένων δεκαετιών και λαμβάνοντας υπόψη τις εν εξελίξει μεταβολές του καπιταλισμού” (σ. 292). Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι θα έπρεπε να επωφεληθούμε από τις αντιθέσεις της κεφαλαιοκρατικής κοινωνικότητας (socialité) στο πλαίσιο μιας στρατηγικής “αντι-εξουσιών”. Η κεντρική υπόθεση αυτής της στρατηγικής είναι η ακόλουθη: “η επαναστατική υπέρβαση του καπιταλισμού δεν είναι δυνατή παρά στη βάση οργανωμένων δικτύων αντι-εξουσιών, που εκκολάπτονται από την ανάπτυξη εναλλακτικών προσχεδίων (ή αντι-προσχεδίων), μέσα στο πεδίο της εργασίας, όπως και έξω από αυτήν, καθιστώντας προοδευτικά εφικτή και αξιόπιστη την οικοδόμηση μιας κομμουνιστικής κοινωνίας, μέσω της επαναϊδιοποίησης των υλικών, θεσμικών και πολιτιστικών όρων ύπαρξης του ατόμου και της συλλογικότητας” (σ. 225). Αυτή η αντι-εξουσία δεν αποτελεί απλά “μια εναλλακτική εξουσία απέναντι στην υπάρχουσα”, δηλα-

δή μια θέληση επαναϊδιοποίησης της “κοινωνικής δύναμης” που κατασχέθηκε από του μηχανισμούς του (αστικού) κράτους. Αποτελεί κυρίως “μια εναλλακτική λύση απέναντι στην πολιτική εξουσία σαν τέτοια” (σ. 227): δεν στοχεύει απλά στην καταστροφή του κράτους αλλά στην απονέκρωση της πολιτικής εξουσίας διαμέσου της κοινωνικοποίησης της “πολιτικής δύναμης”.

Αυτή η στρατηγική -που ξαναπαίρνει και συστηματοποιεί το προσχέδιο του επαναστατικού συνδικαλισμού - δεν εκθειάζει σαν “στόχο την κατάχτηση και άσκηση της κρατικής εξουσίας” (σ. 231). Αναλαμβάνοντας τις ευθύνες του γεγονότος ότι “όσο το κράτος θα συνεχίσει να ασκεί τη λειτουργία του της γενικής διαχείρισης της εξουσίας, οι θεσμικοί συμβιβασμοί ανάμεσα στις αντι-εξουσίες που προέκυψαν από τις δομές και τους αυτο- διαχειριζόμενους αγώνες και τον μηχανισμό του κράτους θα είναι αναπόφευκτοι” (σ. 233), η στρατηγική των αντι-εξουσιών συνεπάγεται σε στρατηγικό επίπεδο τη “βραχυκύκλωση της κρατικής εξουσίας”. Μ’ άλλα λόγια, χρειάζεται “να μάθουμε να λειτουργούμε χωρίς το κράτος, χωρίς τη διοικητική/διαχειριστική του κηδεμονία” (σ. 232).

Ωστόσο, χρειάζεται εδώ να αναρωτηθούμε, αν το τέλος της κρατικής μορφής της πολιτικής συνεπάγεται το τέλος του ίδιου του πολιτικού στοιχείου, και ακόμα, αν το “τέλος της τυφλής ιστορικότητας” σηματοδοτεί το τέλος του ιδεολογικού στοιχείου ως *αυθόρμητη μορφή αδιαφανοποίησης* (modalité d’opacification spontanée), εγγενής σε κάθε πρακτική κοινωνικής συγκρότησης (mise en société). Η ανάπτυξη της “ακέραιας ατομικότητας” σαν προϋπόθεση και κατάληξη των πρακτικών αυτοθέσμησης/αυτονόμησης της κοινωνικής πραγματικότητας δεν μπορεί να συγκροτηθεί παρά σαν πολιτικό πεδίο, κατασκευασμένο μ’ έναν τρόπο σαφώς συν-εργασιακό (synergique). Εδώ, οι διαδικαστικές αρχές επικοινωνιακής δράσης (agir communicationnel) που θεωρητικοποιήθηκαν από τον J. Habermas, μπορούν να βρουν ένα πραγματικό πεδίο εφαρμογής. Αλλά, από τη διαπίστωση αυτή μέχρι το σημείο να εννοεί κανείς τον κομμουνισμό σαν πλήρη διαφάνεια (δηλαδή ως “τέλος όλων των ιδεολογικών μορφών, ως αποξενωμένων, τμηματικών και αφηρημένων μορφών, χωρισμένων από την αυτο-συνείδηση της ανθρωπότητας” (;) (σ. 285), η απόσταση δεν είναι αμελητέα.

Άλλη παρατήρηση. Παρά την έγνοια να διαχωρίσει τη θέση του από τη “νεοσοσιαλδημοκρατική” παρεκτροπή της σχολής της Ρύθμισης, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί για λογαριασμό του το ουσιώδες της κατηγοριοποίησης που η εν λόγω σχολή παρήγαγε σε ό,τι αφορά τη φύση και τις αιτίες της σύγχρονης κρίσης (και γενικότερα τη θεωρητικοποίηση του καθεστώτος της Φορντικής συσσώρευσης). Ωστόσο, η σχολή της ρύθμισης υπήρξε το αντικείμενο -ιδιαίτερα στην αγγλοσαξωνική συζήτηση - οξύτατων κριτικών, ιδιαίτερα (και κατά παράδοξο τρόπο) σε σχέση με την ανικανότητα της να λάβει υπόψη της το ευρύτερο σύστημα των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων ιδιοκτησίας που αποτελούν το φόντο των θεσμικά καθορισμένων (definies) φάσεων της ρύθμισης (παραπέμπω, ελλείψει χώρου, στο οξυδερκές άρθρο των R. Brenner και M. Click που έχει τίτλο “The

Regulation Approach: Theory and History”, που δημοσιεύτηκε στη New Left Review, No 188, Ιούλιος/Αύγουστος 1991).

Αλλά παρ' όλα τα αδύνατα σημεία (χαρακτηριστική περίπτωση: πέρα από κάποιες γενικές συστάσεις γύρω από το ζήτημα των νέων κοινωνικών κινήματων στη σχέση τους με το εργατικό κίνημα, το πρόβλημα των συμμαχιών δεν θίγεται), το βιβλίο το A. Bihl έχει αναμφίβολα το πλεονέκτημα να υπενθυμίζει - σε μια εποχή όπου η ολέθρια ουτοπία του Κεφαλαίου - Προτσές απειλεί τις *συνθήκες αναπαραγωγικότητας (reproductibilité) της ίδιας της ζωής* -ότι η ύστερη καπιταλιστική νεωτερικότητα δεν είναι καταδικασμένη να πορεύεται ανάμεσα σε διαφορετικούς βαθμούς απελπισίας και ότι μια διαζευκτική κοινωνικοποίηση-προσανατολισμένη στην αυτονομία και την “ακέραια ατομικότητα” που χαρακτηρίζει τον κομμουνισμό - είναι περισσότερο παρά ποτέ στην (ημερησία) διάταξη του νοητού/εφικτού.

Μιχάλης Βακαλούλης

(Σημείωση: Το κείμενο γράφτηκε στα γαλλικά και μεταφράστηκε από τον συγγραφέα).

Ο Μιχάλης Βακαλούλης είναι υποψήφιος Διδάκτωρ Φιλοσοφίας, του Πανεπιστημίου Paris X, Nanterre

Νίκη Λοϊζίδη: Απόγειο και κρίση της πρωτοποριακής ιδεολογίας, Αθήνα, Νεφέλη, 1992, σελ. 158.

Ενώ πλησιάζει το τέλος του αιώνα μας, η σύγχρονη κοινωνία αποκτά διαστάσεις και χαρακτηριστικά, που, περισσότερο από κάθε άλλη εποχή, διακρίνονται για την πολυπλοκότητα όλων των επιπέδων οργάνωσής της. Καμιά αμβολία πως όλες οι κοινωνίες, όλων των εποχών, είχαν τα προβλήματά τους, τα αδιέξοδα και τις φρικαλεότητες τους.

Η σύγχρονη κοινωνία μας, πράγματι διακρίνεται για την πολυπλοκότητά της. Όμως καθώς παραδέχονται οι πιο πολλοί σύγχρονοι αναλυτές, για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας συναντούμε μια κοινωνία με τόσο υψηλό ποσοστό αμοραλισμού, θριάμβου του κέρδους, της ηλιθιότητας, της ασάφειας και της αβεβαιότητας: είμαστε στον αιώνα της τεχνολογίας και της πληροφορικής, κι όμως ποτέ άλλοτε δεν είμαστε τόσο έρμαιοι στη θέληση των κρατούντων, ποτέ άλλοτε δεν είμασταν τόσο απληροφόρητοι μέχρι δακρυών, όσο στις μέρες μας.

Εκεί όμως όπου τα πράγματα είναι “άνω ποταμών”, είναι η “ανώτερη”